

گزارش بررسی غارها و پناهگاه‌های صخره‌ای شهرستان سنقر، استان کرمانشاه

(مرداد ماه ۱۳۸۸)

امیر بشکنی

دانشجوی دکتری باستان‌شناسی پیش از تاریخ دانشگاه تهران و دانشگاه پاریس ۱۰، فرانسه

دکتر مژگان جایز

دکتری باستان‌شناسی پیش از تاریخ، دانشگاه تربیت مدرس

مریم دهقان

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد باستان‌شناسی، دانشگاه تهران

مانا جامی الاحمدی

دانشجوی دکتری باستان‌شناسی پیش از تاریخ دانشگاه تهران و دانشگاه پاریس ۱۰، فرانسه

یدالله حیدری

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد باستان‌شناسی، دانشگاه تهران

(از ص ۳۳ تا ۵۸)

تاریخ دریافت: ۹۰/۰۷/۲۱

تاریخ پذیرش: ۹۰/۱۲/۱۷

چکیده

در بررسی شهرستان سنقر، ۳۲ غار و پناهگاه صخره‌ای شناسایی شد که از این میان، ۱۳ عدد از آن‌ها دارای پراکندگی مواد فرهنگی بر سطح و دامنه جلوی دهانه بودند. اگر چه هدف این بررسی شناسایی محوطه‌های باز نبود؛ اما در جریان این پیمایش، ۲ محوطه باز هم شناسایی شد. دیگر غارهای شناسایی شده (۱۹ عدد)، فاقد پراکندگی مواد فرهنگی بودند. غارها و پناهگاه‌های ثبت شده را می‌توان در سه گروه جای داد؛ نخست، شماری که بر اساس یافته‌های سطحیشان، اکنون گاه‌نگاریشان ممکن نیست. دوم، غارهایی که بر مبنای یافته‌هایشان می‌توان برای آن‌ها گاه‌نگاری احتمالی در نظر گرفت و سوم، غارهایی که با توجه به وجود شناساگرها در مجموعه یافته‌هایشان، گاه‌نگاری آن‌ها مشخص است؛ اما تحلیل کاربری و دیگر مسایل آنها، باید با توجه با کاوش‌های آتی صورت بگیرد. این مقاله، به توانمندی غارها و پناهگاه‌های صخره‌ای شهرستان سنقر، در پاسخ‌گویی به چالش‌های باستان‌شناختی، از جمله پارینه سنگی منطقه می‌پردازد.

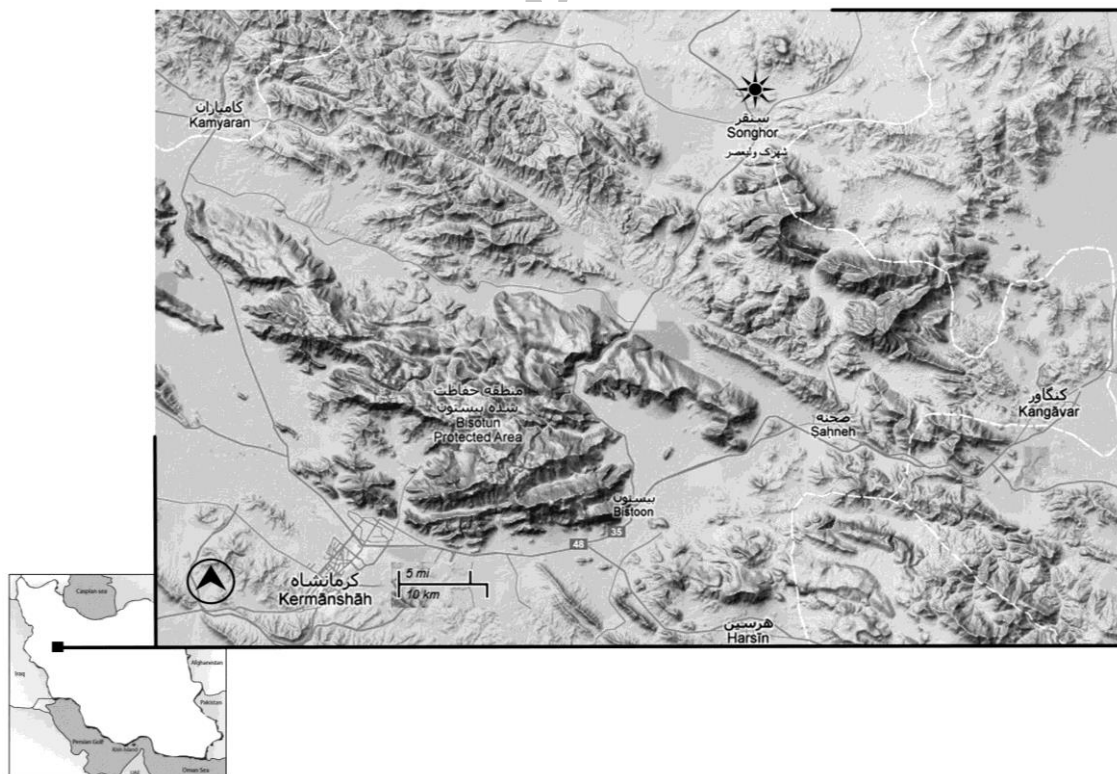
واژه‌های کلیدی: غارها و پناهگاه‌های صخره‌ای، شهرستان سنقر، پارینه سنگی، زاگرس مرکزی.

مقدمه

شهرستان سنقر، جزو نقاط مرتفع استان کرمانشاه قرار می‌گیرد. بررسی حاضر، برای نخستین بار به کشف ظرفیت‌های باستان‌شناختی غارها و پناهگاه‌های این شهرستان معطوف شده است. لزوم این طرح که با حمایت سازمان میراث فرهنگی استان کرمانشاه انجام شد، به دلیل عدم توجه به نقاط کوهستانی و صعب‌العبور و متمرکز شدن فعالیت‌های باستان‌شناسی در دشت‌ها است. نقص اطلاعات مستند در این زمینه و ضرورت کسب آگاهی برای مدیریت این توانمندی‌ها، سبب گردید تا این مهم شکل گیرد. امید است در پرتو آگاهی‌های به دست آمده، شاهد برنامه ریزی‌های پایدار برای پویایی علمی ایران عزیزمان باشیم.

جغرافیای سیاسی شهرستان سنقر

شهرستان سنقر، در شمال شرق استان کرمانشاه، بین ۴۷ درجه و ۲ دقیقه تا ۴۷ درجه و ۵۴ دقیقه طول شرقی و ۳۴ درجه و ۳۸ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۶ دقیقه عرض شمالی واقع شده است. مساحت این شهرستان، ۲۳۲۰ کیلو متر مربع و ارتفاع آن از سطح آب‌های آزاد، ۱۷۰۰ متر است. این شهرستان، از شمال و شمال غربی با استان کردستان، از شرق با استان همدان و از جنوب با شهرستان‌های کنگاور و صحنه همسایه است. بر اساس آخرین تقسیمات کشوری، شهرستان سنقر شامل ۱ شهر، ۲ بخش، ۸ دهستان، ۲۲۷ روستای دارای سکنه و ۴۳ روستای متروکه است. این شهرستان، از دو بخش مرکزی و کلیایی تشکیل شده است.



نقشه ۱- موقعیت دشت میان کوهی کلیایی (شهرستان سنقر)، نسبت به شهر کرمانشاه

پیشینه پژوهشی

با وجود آن که زاگرس مرکزی، از لحاظ مطالعات پارینه سنگی، از معدود نقاطی است که فعالیت‌های پژوهشی در آن صورت گرفته؛ اما همچنان نقاطی همچون دشت میان کوهی سنقر (کلیایی) وجود دارند که نیازمند آغاز این قبیل مطالعاتند. پیشینه این دست از مطالعات در زاگرس مرکزی، به کاوش غار زارزی در دهه ۱۹۲۰ میلاد باز می‌گردد (Garrod, 1930). پس از آن، دیگر پژوهشگران فعالیت‌های قابل توجهی را در ایران انجام دادند که از میان آن‌ها می‌توان به Solecki, 1963; Hole, 1970; Hole and Flannary, 1968; Moretnsen, 1974; 1975; 1993; Smith, 1967 & Wahida, 1981 اشاره نمود. پس از انقلاب اسلامی نیز، این مطالعات با کیفیتی که می‌توان آن را بهتر از قبل دانست، توسط باستان‌شناسان ایرانی و غیر ایرانی، ادامه پیدا کرد (در میان انبوه مطالب منتشر شده می‌توان اشاره نمود به: روستایی و دیگران، ۱۳۸۰؛ شیدرنگ، ۱۳۸۴؛ Biglari & Heidary, 2001; Biglari et al., 2000; Mohammadifar and Motarjem, 2008; Olzewski ; 1993). به تازگی، مطالعات بسیار درخور توجهی در زمینه شناخت منابع خام، زمین‌شناسی منطقه و ارتباط آن با استقرارهای پارینه سنگی صورت گرفته است (Biglari, 2004; Heydari, 2004; 2007). بر این اساس، تلاش می‌شود تا با معرفی محوطه‌ها و مطالعه مصنوعات سنگیشان، گامی کوچک در جهت ارتقای پیشرفت‌های کسب شده در زمینه مطالعات عصر سنگ منطقه برداشته شود.

غارها و پناهگاه‌های صخره‌ای دارای مواد فرهنگی

غار ده آسیاب ۱ (Deh Āsiāb I)

غار ده آسیاب ۱، در بخش مرکزی، دهستان پارسینه، در ۲/۳ کیلومتری جنوب غرب روستای ده آسیاب قرار گرفته است. این غار، در فاصله کمتر از ۲ کیلومتری غرب رودخانه کنگرشاه واقع شده است (تصویر ۱). غار مذکور، غاریست با یک دالان که در راستای جنوب شرقی - شمال غربی و در ارتفاع ۱۰۸ متری از سطح زمین‌های اطراف قرار گرفته است و دهانه‌ای نیم‌دایره‌ای شکل، با ارتفاع ۳/۲۰ متر رو به جنوب شرق دارد. شیب مقابل دهانه، نسبتاً تند و حدود ۴۰° است. بیشترین طول غار، ۹/۹۱ و حداکثر عرض آن، ۶/۱۶ متر است (نقشه ۱). این غار، در اثر عوامل طبیعی (ورود آب‌های سطحی در ضلع جنوب غربی) و حفاری‌های غیر مجاز آسیب دیده است؛ به گونه‌ای که سطح غار و شیب مقابل دهانه، از رسوبات دانه درشت پوشیده شده و در حال مسدود شدن است. داده‌های فرهنگی به دست آمده، تنها شامل سفال است. سفال‌های این محوطه ساده‌اند و اغلب از کیفیت متوسطی برخوردارند و تنها دو نمونه خشن در میان قطعات وجود دارد. ۳ لبه و ۴ قطعه بدنه از سطح و دهانه مقابل غار جمع‌آوری شده است. تمام قطعات، آمیزه غیر آلی داشته و در هنگام پخت از حرارت کافی برخوردار بوده‌اند. نمونه‌های جمع‌آوری شده، جز یک قطعه، دست‌سازند و در طیف رنگ نخودی و قرمز قرار می‌گیرند. داده‌های موجود، حضور یک فاز کوتاه مدت اشکانی را در این غار تایید می‌نماید.

غار ده آسیاب ۲ (Deh Āsiāb II)

غار ده آسیاب ۲، در موقعیت مشابه غار قبلی است. این غار، دهانه‌ای تقریباً نیم‌دایره‌ای شکل، به ارتفاع ۲/۲۰ متر و عرض ۴/۴۰ متر، رو به جنوب شرق دارد و در ارتفاع ۱۰۳ متری از سطح زمین‌های اطراف قرار گرفته است. شیب مقابل دهانه تند و حدود 40° است. راستای غار، جنوب شرقی - شمال غربیست. طول آن، ۱۴/۲۲ متر و حداکثر عرضش، ۵/۳۵ متر است (نقشه ۲). ریزش سقف، جدا شدن تخته سنگی بزرگ در بخش مرکزی غار و حفاری‌های غیر مجاز در انتهای دالان، از جمله عوامل تخریب درون غار محسوب می‌شود. پراکندگی داده‌های فرهنگی در جلوی دهانه و درون غار، حدود ۲ - ۱ قطعه در هر متر مربع است. این داده‌ها، شامل قطعات سفال‌اند. سفال‌های این محوطه ساده‌اند و در میان نمونه‌ها، تنها یک قطعه سفال نخودی ظریف با نقش هندسی (نواری) قهوه‌ای تیره وجود دارد. در میان ۱۹ قطعه جمع‌آوری شده، یک قطعه ظریف، ۹ قطعه معمولی و ۹ قطعه سفال خشن وجود دارد. آمیزه سفال‌ها، بیشتر غیر آلی یا ترکیبی است. تمام نمونه‌ها دست‌سازند و جز دو قطعه، همگی در ضمن پخت از حرارت کافی برخوردار بوده‌اند. سفال‌ها، طیف رنگ نسبتاً متفاوتی دارند و خاکستری، قرمز یا نخودی‌اند. داده‌های به دست آمده از این غار، نشان دهنده یک فاز کوتاه مدت استقرار از دوره اشکانی است.

غار دربند ۱ (چشمه دار) (Darband I (Cheshmeh Dār))

غار دربند ۱ که در گویش محلی به چشمه دار موسوم است، در بخش کلیایی، دهستان سطر و در ۹۰۰ متری جنوب غرب روستای دربند قرار گرفته است. این غار، به فاصله کمی از رودخانه دربند که در شرق و جنوب غار جریان دارد، واقع شده است. دربند ۱، غاری نسبتاً کوچک است که در راستای شمالی - جنوبی قرار گرفته و ارتفاع آن از سطح زمین‌های اطراف، ۲۲۰ متر است. دهانه‌ای نامنظم با ارتفاع ۲/۱۵ متر و عرض ۵/۸۸ متر، رو به جنوب دارد که شیب مقابل آن حدود 30° است. طول غار، ۹/۰۱ متر و حداکثر عرضش، ۶/۱۰ متر است (نقشه ۳). داده‌های فرهنگی این غار، شامل قطعات سفالی است. ۲ بدنه ظریف، ۱ بدنه با کیفیت متوسط، ۱ کف معمولی و یک کف خشن با آمیزه ترکیبی، در این مجموعه قرار می‌گیرند. تمام قطعات، جز یکی آمیزه غیر آلی دارند و در فرآیند پخت، از حرارت کافی برخوردار بوده‌اند. جز یکی از بدنه‌های ظریف، سایر نمونه‌ها دست‌ساز و نخودی‌اند و تنها یک نمونه قرمز رنگ در میان داده‌ها وجود دارد. داده‌های فرهنگی به دست آمده از این محوطه، نشان دهنده استفاده از فضای داخل غار، در قرون متأخر اسلامی است.

دربند ۲ (دودره) (Darband II (Do Dareh))

غار دربند ۲ که در گویش محلی به دودره موسوم است، در حدود ۵۰ متری غار دربند ۱ (چشمه دار) قرار گرفته است (تصویر ۲). دربند ۲، غاری با دو دهانه است که در ارتفاع ۲۱۸ متری از سطح زمین‌های اطراف

واقع شده است. دهانه جنوبی، ارتفاعی برابر ۲ متر دارد و بزرگتر است و شیب تندی در حدود 25° دارد. حداکثر طول و عرض غار در این دالان، $8/78$ و $2/15$ متر است و به فاصله ۵ متر از ضلع شرقی آن، دهانه‌ای کوچکتر به ارتفاع $1/20$ ، طول $6/26$ و عرض $1/5$ متر قرار دارد. شیب مقابل دهانه کوچکتر، حدود 35° است. هر دو دهانه مورب‌اند. غار دربند ۲، به طور کلی $8/78$ متر طول، $6/39$ متر عرض، $1/53$ متر ارتفاع و $30/08$ متر مربع مساحت دارد (نقشه ۴). از میان داده‌های سطحی، ۱ لبه و ۴ بدنه جمع‌آوری شده است. ۲ قطعه از سفال‌ها ظریف‌اند و ۳ قطعه، از کیفیت متوسطی برخوردارند. تمام نمونه‌ها آمیزه غیر آلی دارند و در هنگام پخت، به میزان کافی حرارت دیده‌اند. تنها یک نمونه، در این مجموعه دست‌ساز است. قطعات ساده، نخودی رنگند و دو قطعه سفال ظریف، لعاب نخودی و نقش هندسی آبی رنگ دارند. این غار، با توجه به نوع داده‌های به دست آمده در قرون میانی اسلامی، مورد استفاده قرار گرفته است. این در حالی است که تا امروز نیز استفاده از این غار توسط چوپانان محلی، به طور سنتی ادامه دارد.

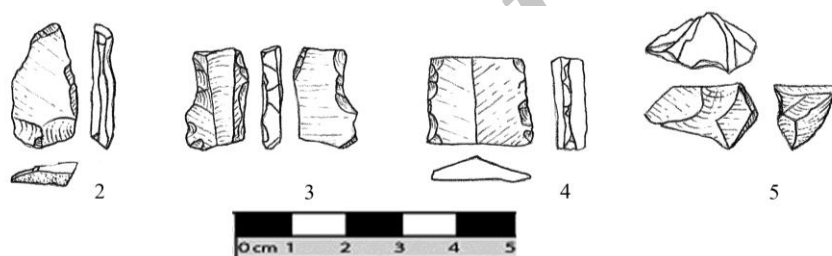
غار بورک آباد (کلوز) (Bürk Ābād (Kalvaz)

این غار در بخش کلیایی، دهستان سطر و در ۱۹۰۰ متری غرب روستای بورک آباد، قرار گرفته است (تصویر ۳). غار بورک آباد، به طول $22/43$ متر و حداکثر عرض $9/86$ متر، در ارتفاع 134 متری از سطح زمین‌های اطراف در راستای شمال شرقی - جنوب غربی قرار گرفته است. دهانه آن، با ارتفاع $1/90$ متر و عرض $2/25$ متر، رو به شمال شرق است. فرم دهانه، نیم بیضی است و دامنه مقابل آن، شیبی تند در حدود 25° دارد. مساحت غار، بیش از ۱۸۶ متر مربع است (نقشه ۵). کف غار، در پی حفاری‌های غیر مجاز آسیب دیده است. انتهای غار، دالانی در جهت جنوب غربی دارد؛ اما به دلیل کوچکی دالان امکان دسترسی به انتهای غار وجود نداشت. پراکندگی مواد فرهنگی در داخل غار، حدود ۱-۲ قطعه در هر متر مربع است. این داده‌ها، شامل قطعات سفال است. سفال‌های این محوطه شامل ۲ کف، ۱ دسته و ۸ بدنه ساده‌اند. تمام نمونه‌ها جز سه قطعه ظریف، بقیه از کیفیت متوسطی برخوردارند. این قطعات سفالی در خمیره خود ذرات غیر آلی دارند و در فرآیند پخت به میزان کافی حرارت دیده‌اند. در این مجموعه، ۴ قطعه چرخ‌ساز و ۷ قطعه دست‌ساز است. نمونه‌های جمع‌آوری شده، در طیف رنگی نخودی و قرمز قرار می‌گیرند. داده‌های فرهنگی به دست آمده، با وجود محدود بودن، بر تردد کوتاه مدت و استفاده از فضای غار در دوره اشکانی دلالت دارند.

غار تازه آباد ۱ (Tāzeh Ābād I)

غار تازه آباد در بخش مرکزی، دهستان سراب، در $2/8$ کیلومتری شرق روستای تازه آباد و در ۱۸۶ متری شمال جاده خروجی تازه آباد قرار گرفته است. تازه آباد ۱، غاری است با سطحی شیب‌دار، در راستای جنوب

به شمال که ریزش سقف آن به ایجاد سکویی در بخش انتهایی غار و اختلاف ارتفاع انجامیده است. دهانه غار، تقریباً نیم‌دایره‌ای است و به صورت مورب در راستای جنوب غربی - شمال شرقی، با ارتفاع ۲/۳۴ و عرض ۴/۵۰ متر امتداد دارد. طول غار، ۱۵/۶۲ و حداکثر عرض آن ۵/۳۰ متر است (نقشه ۶). پراکندگی داده‌های فرهنگی در این غار به میزان ۲ - ۱ قطعه در هر متر مربع است. این داده‌ها، شامل سفال و ابزار سنگی‌اند. سفال‌ها در سه گروه نخودی، قرمز و قهوه‌ای مایل به سیاه قابل تفکیکند. سفال‌های نخودی، چرخ‌ساز، ظریف، ساده و دارای پوشش گلی رقیق و آمیزه غیر آلی هستند. سفال‌های قرمز نیز چرخ‌ساز، ساده و دارای آمیزه غیر آلی هستند. یک قطعه سفال به رنگ قهوه‌ای مایل به سیاه با آمیزه غیر آلی و کیفیت متوسط نیز در بین مجموعه وجود دارد. علاوه بر قطعات سفالی، از این غار تنها ۵ عدد مصنوعات سنگی به دست آمده که همگی برداشته هستند و به لحاظ کمیت و کیفیت، اطلاعات خاصی ارائه نمی‌دهند؛ جز این که ۱ قسمت میانی تیغه رتوش دار در میان آن‌ها دیده می‌شود که لبه‌های کاملاً موازی آن احتمالاً نشان می‌دهد که جدیدتر از دوران سنگ باشد (طرح شماره ۴) و با توجه به داده‌های سفالی به دست آمده از این محوطه، با وجود تعداد کم می‌تواند نشانگر تردد و استفاده از فضای این غار در عصر مفرغ باشد.



طرح ۱- مصنوعات سنگی غار تازه آباد ۱

حسین آباد (سیلی مغار) (Hosain Ābād (Sily Moghār)

غار حسین آباد در بخش مرکزی، دهستان سراب، در ۱/۷۸ کیلومتری شرق روستای حسین آباد قرار گرفته است. غار حسین آباد که مردمان محلی آن را با نام سیلی مغار می‌شناسند، دهانه‌ای تقریباً نیم‌دایره‌ای با ارتفاع ۳/۸۷ متر و عرض ۵/۵۷ متر به سمت شمال دارد و با طول ۹/۰۸ متر، در راستای شمال شرق - جنوب غرب واقع شده است (نقشه ۷). این غار، ۱۵۰ متر از سطح زمین‌های اطراف ارتفاع دارد. سقف غار نیز نامنظم و در مرکز غار، ارتفاع کمتری دارد. در انتهای غار، راهروی باریکی در راستای جنوب به جنوب غرب وجود دارد که ابعاد دهانه آن پس از طی ۱۱/۵ متر، به شدت کاسته شده و امکان دسترسی به انتهای آن وجود ندارد. پراکندگی داده‌های فرهنگی در این غار، به میزان ۲ - ۱ قطعه در هر متر مربع است. این داده‌ها شامل سفال است. سفال‌های مجموعه، به دو رنگ نخودی و قرمز بوده و کیفیت ساخت مشابهی دارند. تمام

نمونه جز ۲ قطعه سفال خشن، از کیفیت متوسطی برخوردارند. این قطعات دست ساز، ساده و دارای کیفیت متوسط هستند و آمیزه غیر آلی (ذرات شن) دارند. تمام نمونه‌ها به میزان کافی حرارت دیده‌اند. یک قطعه سفال خشن لعاب‌دار نیز در بین مجموعه وجود دارد. داده‌های به دست آمده برای تعیین قدمت دقیق محوطه کم است. با این حال، به نظر می‌رسد آثار به دست آمده متعلق به دوران متأخر اسلامی باشد.

جامیشان ۱ (Jāmishān I)

غار جامیشان ۱، در بخش مرکزی، دهستان سراب، در ۲/۲۳ کیلومتری جنوب غرب روستای جامیشان قرار گرفته است. در جبهه شرقی، رودخانه‌ای به همین نام واقع شده است (تصویر ۴). جامیشان ۱، غاری متشکل از دو تالار کوچک است و دهانه‌ای رو به شمال غرب، به ارتفاع ۶/۸۰ متر دارد. شیب مقابل دهانه تند است. طول غار، ۱۵/۷۵ متر و عرض آن در تالار دوم، ۶/۴۸ متر است. این غار، مساحتی در حدود ۶۵/۶۹ متر مربع دارد (نقشه ۸). تالار دوم با یک شیب، مشرف به تالار جلویی است. علاوه بر تالارهای مذکور، دالان‌های باریکی در انتهای غار (انتهای تالار دوم) و شرق تالار اول وجود دارد که تنها بخش کوچکی از فضای آن‌ها مشهود است و به دلیل قطر رو به کاهش دهانه (۱×۱/۵متر)، امکان دسترسی به فضای داخلی آن‌ها مقدور نبود. از دیگر ویژگی‌های این غار، وجود یک دهانه کوچک فرعی در غرب است که به تالار دوم منتهی می‌شود. یافته‌های فرهنگی غار جامیشان ۱، شامل ۶ قطعه سفال ساده و معمولی (۱ کف و ۵ بدنه) است که به نظر می‌رسد در پی حفاری‌های غیر مجاز به سطح آمده‌اند. تراکم این یافته‌ها، حدود ۱ قطعه در هر ۳ متر مربع است. این سفال‌ها نخودی و خاکستری‌اند و کیفیت ساخت مشابهی دارند. لازم به ذکر است که این قطعات دست‌سازند و به میزان کافی حرارت دیده‌اند و در خمیره آنها، از ذرات شن استفاده شده است. داده‌های به دست آمده از سطح و دهانه مقابل غار جامیشان ۱، نشان‌دهنده تردد و استفاده از این غار در دوران تاریخی است. کم بودن داده‌ها، انتساب قطعی این غار را به دوره‌ای خاص مقدور نمی‌سازد؛ اما با در نظر داشتن مواردی، احتمالاً این یافته‌ها متعلق به دوره اشکانی‌اند.

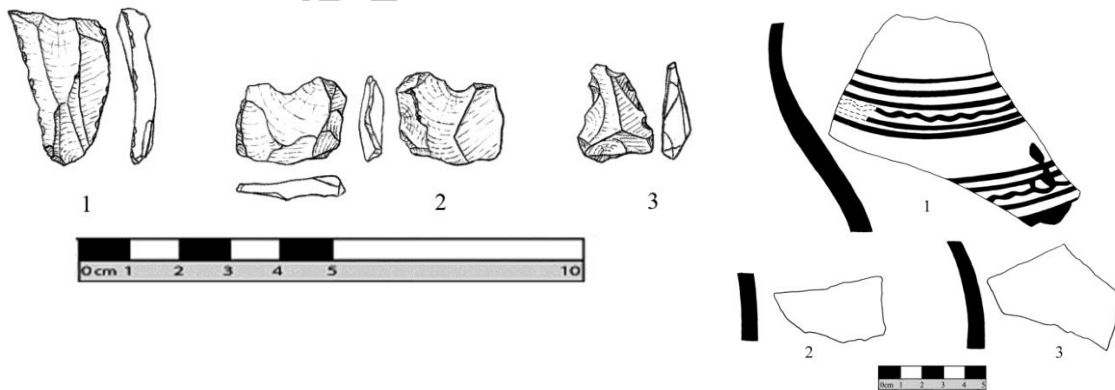
غار جامیشان ۲ (Jāmishān II)

غار جامیشان ۲ در بخش مرکزی، دهستان سراب، در ۲/۰۵ کیلومتری جنوب غرب روستای جامیشان و در فاصله ۱۸۶ متری شمال شرق غار جامیشان ۱ واقع شده است (تصویر ۴). دهانه آن رو به جنوب شرق و ارتفاع آن از کف، ۵/۷۵ متر است. طول غار، ۱۷/۴۸ و عریض‌ترین بخش آن (عرض دهانه)، ۱۲/۲۱ متر است. این غار، پلانی تقریباً مثلثی شکل دارد (نقشه ۹). شیب سقف غار از دهانه، به سمت انتهای غار کاهش می‌یابد. از دامنه مقابل دهانه، هیچ داده فرهنگی به دست نیامده است و تنها یافته‌های به دست آمده شامل سفال‌های ساده و منقوش درون غار است. سفال‌های ساده، نخودی مایل به سبز و قرمز روشن‌اند، دارای

پوشش رقیق گلی و آمیزه غیر آلی بوده و از کیفیت ساخت و پخت نسبتاً خوبی برخوردارند. یک قطعه سفال چرخ‌ساز نخودی منقوش به نقوش هندسی سیاه رنگ قابل مقایسه با نمونه‌های گودین III نیز در بین مجموعه وجود دارد. پراکنش داده‌ها کم و ۱ قطعه در هر متر مربع است. داده‌های محدود به دست آمده از این محوطه، می‌تواند بر تردد و استفاده از این غار در دوره مفرغ دلالت داشته باشد.



عکس ۱- سفال‌های غار جامیشان ۲



طرح ۳- ابزارهای غار جامیشان ۳

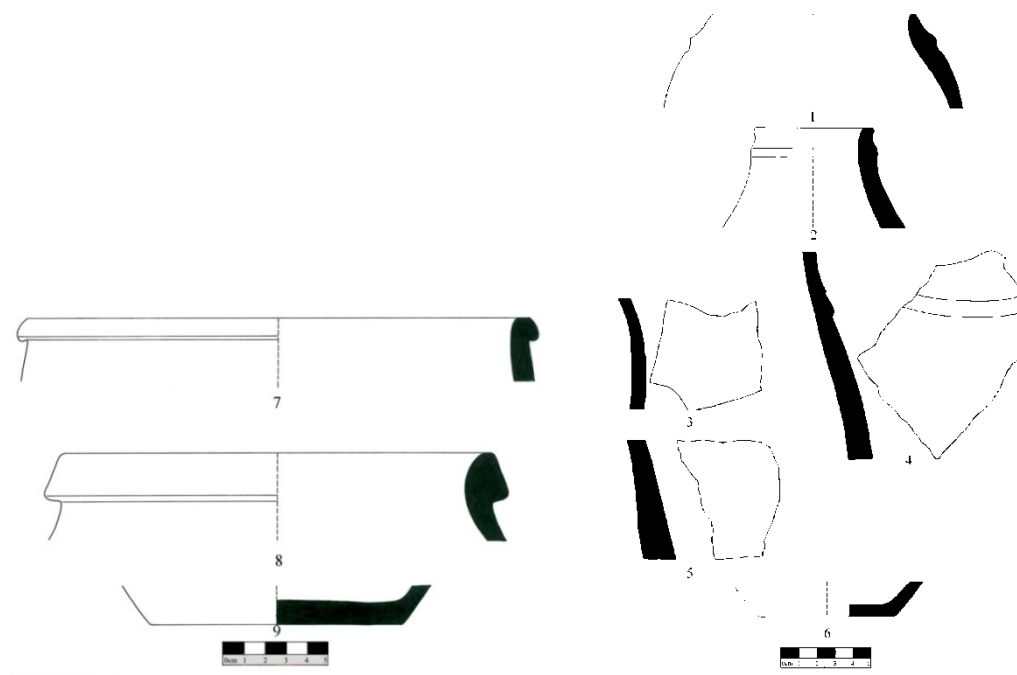
طرح ۲- سفال‌های غار جامیشان ۲

غار جامیشان ۳ (Jāmishān III)

غار جامیشان ۳، در فاصله ۴۰۰ متری غار جامیشان ۲ و در دیواره کوه مقابل آن واقع شده است (تصویر ۵). دهانه این غار، نیم‌دایره‌ای شکل و ارتفاع آن از کف، ۵/۴۵ متر است، عرض دهانه، ۹/۱۰ متر و جهت آن، رو به غرب است. پلان غار، U شکل و عمق آن، ۱۴/۳۱ متر است. بخشی از کف غار، صخره‌ای است و با شیبی ۵ درجه، راستایی غربی - شرقی دارد. شیب مقابل دهانه نسبتاً تند و حدود ۳۵ درجه است. در پی بررسی و پیمایش برون‌زدهای دامنه مقابل دهانه، ۳ مصنوع سنگی به دست آمد. این مصنوعات، از جنس سنگ چرت و شامل بخشی از یک تیغه و ۲ تراشه‌اند. این مصنوعات سنگی، احتمالاً متعلق به فازهای فرهنگی پیش از نوسنگی، تا قبل پارینه سنگی جدیدند.

گلوویج ۱ (غار زن و مرد) Golavij I

غار گلوویج ۱، در بخش مرکزی، دهستان سراب، در ۱/۰۲ کیلومتری شمال شرق روستای گلوویج قرار گرفته است. چشمه سراب گلوویج، در جنوب غرب آن و رودخانه در آسیاب، در جبهه شرق و جنوب غار جاریست (تصویر ۶). قرار گیری این غار در نزدیکی کوه زن و مرد سبب شده که مردمان محلی، آن را با نام کردی ژن و پیا (= زن و مرد) معرفی نمایند. غار گلوویج ۱، دهانه‌ای نسبتاً عریض و نیم‌دایره‌ای شکل، رو به جنوب شرق، به ارتفاع ۳/۸۹ متر و عرض ۸/۸۴ متر دارد (نقشه ۱۱). راستای این غار، جنوب شرق به شمال غرب است و کف آن، شیب ملایمی در این راستا دارد. شیب مقابل دهانه، در حدود ۳۸ درجه است. طول غار، ۲۶/۰۴ متر و مساحت آن، ۲۱۰/۹۸ متر مربع است. این غار، جزو معدود غارهای شهرستان سنقر است که فراوانی قابل توجه مواد فرهنگی دارد. از سطح و دهانه مقابل این غار، ۲۲ نمونه سفال ساده، شامل ۴ لبه، ۱۶ بدنه و ۲ کف جمع‌آوری شده است. نمونه‌ها، از کیفیت متفاوتی برخوردارند (۱ قطعه ظریف، ۱۷ نمونه معمولی و ۴ نمونه خشن). آمیزه به کار رفته در خمیره قطعات، اغلب غیر آلی است و تنها دو نمونه آمیزه ترکیبی دارند. سفال‌ها، عموماً دست‌سازند و به میزان کافی حرارت دیده‌اند. تنها ۴ نمونه چرخ‌ساز در این مجموعه وجود دارد. رنگ نمونه‌ها نیز همانند کیفیت آن‌ها متنوع است و در طیف رنگ‌های نخودی، قرمز، خاکستری و سیاه قرار می‌گیرند. این داده‌ها با نمونه‌های تاریخی و اسلامی، به ویژه سفال‌های اشکانی و قرون متأخر اسلامی قابل مقایسه‌اند.



طرح ۴- سفال‌های غار گلوپج ۱

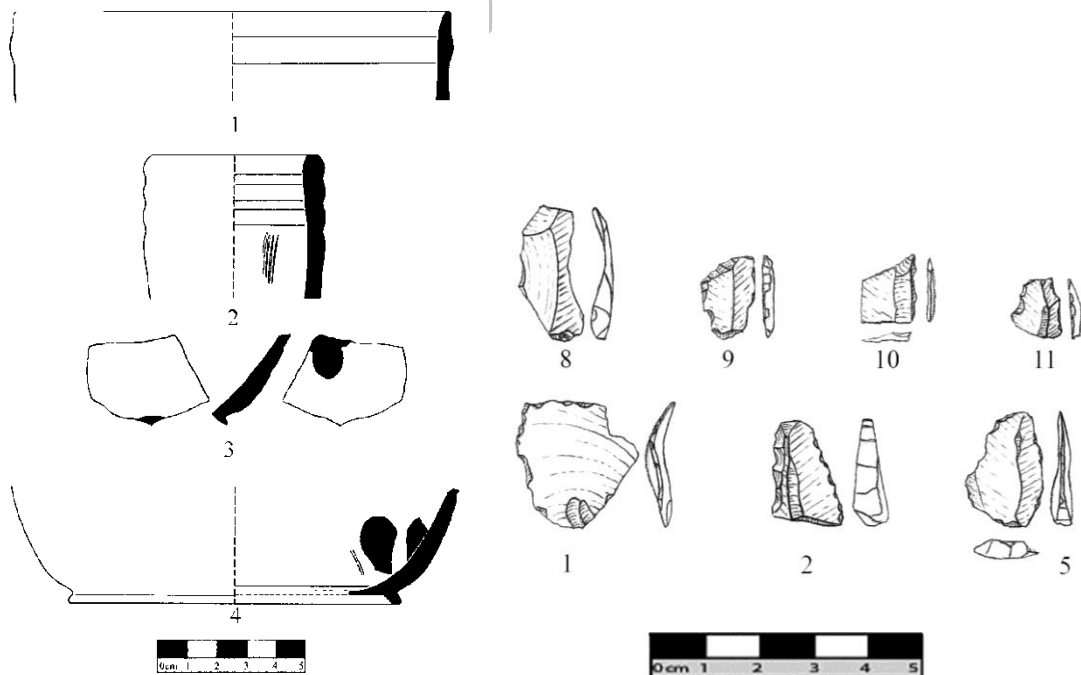
ردیف	شماره	نوع	ضخامت (MM)	کیفیت	آمیزه	حرارت	تکنیک	رنگ خمیره	رنگ داخل	رنگ خارج	تزیین	دوره	ملاحظات
۱	So15-19	لبه	۱۲	معمولی	غیر آلی	کافی	چرخ‌ساز	خاکستری	خاکستری	خاکستری		قرون متأخر اسلامی	
۲	So15-10	لبه	۹	معمولی	غیر آلی	کافی	چرخ‌ساز	قرمز روشن	قرمز	قرمز		قرون متأخر اسلامی	
۳	So15-3	بدنه	۱۷	خشن	ترکیبی	کافی	دست‌ساز	نخودی	نخودی	نخودی		قرون متأخر اسلامی	
۴	So15-22	بدنه	۶	معمولی	غیر آلی	کافی	چرخ‌ساز	نخودی مایل به قرمز	قرمز	قرمز	نقش فرو رفته خطی	اشکانی	
۵	So15-16	بدنه	۸	معمولی	غیر آلی	کافی	دست‌ساز					اشکانی	
۶	So15-6	کف	۷	معمولی	غیر آلی	کافی	دست‌ساز	نخودی	نخودی روشن	نخودی		اشکانی	
۷	So15-8	لبه	۱۵	معمولی	غیر آلی	کافی	دست‌ساز	نخودی تیره	قرمز روشن	قرمز		اشکانی	
۸	So15-11	لبه	۲۱	معمولی	غیر آلی	کافی	چرخ‌ساز	خاکستری روشن	قرمز روشن	نخودی		اشکانی	
۹	So15-21	کف	۱۱	معمولی	غیر آلی	کافی	چرخ‌ساز	نخودی	نخودی	نخودی مایل به قرمز		اشکانی	

جدول ۱- مشخصات سفال‌های غار گلوپج ۱

گلوویج ۳ (پناهگاه صخره‌ای) (Golavij III (Rock Shelter)

پناهگاه صخره‌ای گلوویج ۳ در بخش مرکزی، دهستان سراب، در ۳۸۰ متری شمال شرق روستای گلوویج قرار گرفته است. پناهگاه صخره‌ای گلوویج ۳، دهانه‌ای عریض و مورب به عرض ۱۸/۶۴ و ارتفاع ۳/۴۱ متر دارد که رو به جنوب است (نقشه ۱۰). عمق این پناهگاه ۹/۰۸ متر، مساحت آن حدود ۷۷ متر مربع و ارتفاع آن از سطح زمین‌های اطراف، بیش از ۱۶۰ متر است. در جلوی دهانه می‌توان شاهد ریزش‌های سقف بود. شیب مقابل دهانه، در حدود ۲۰ درجه است. داده‌های فرهنگی شامل مصنوعات سنگی از جنس سنگ چرت و سفال‌های ساده و لعاب‌دار است. سفال‌های این محوطه شامل ۲ لبه، ۶ بدنه و ۲ کف هستند. تمام نمونه‌ها کیفیت متوسطی دارند و به میزان کافی حرارت دیده‌اند. ۵ قطعه دست‌ساز و ۴ قطعه چرخ‌سازند. ۳ قطعه، لعاب سبز رنگ دارند و سایر نمونه‌ها نخودی‌اند. این داده‌ها با نمونه‌های اسلامی، به ویژه سفال‌های قرون میانی اسلامی قابل مقایسه‌اند.

از این محوطه، ۱۲ عدد مصنوعات سنگی به دست آمده که همگی برداشته هستند و هیچ سنگ مادری در مجموعه دیده نمی‌شود. تنها شاخصه‌هایی که جهت تاریخ‌گذاری مجموعه وجود دارند، ۱ انتهای distal تیغه کولدار (طرح شماره ۲) و ۱ انتهای distal ریزتیغه کولدار (طرح شماره ۹) هستند که نشانگر دوران فرا پارینه‌سنگی و اوایل نوسنگی هستند. تمامی مصنوعات از جنس چرت هستند؛ ولی طیف متنوعی از رنگ و بافت را نمایش می‌دهند. مجموعه این مصنوعات که اندازه بسیار کوچکی دارند، وزنی برابر با ۱۱/۴ گرم دارند که وزن بسیار کمی محسوب می‌شود و حدود ۰.۸۳٪ مجموعه را نیز ابزارها تشکیل می‌دهند که نیمی از این میزان، ریزتیغه (طرح‌های شماره ۸، ۱۰ و ۱۱) هستند. به نظر می‌رسد مجموعه، متعلق به دروگرانی در حال حرکت بوده که مدت زمان کمی از فضای این پناهگاه استفاده نموده‌اند.



طرح ۶- سفال‌های پناهگاه گلوویج ۳

طرح ۵- ابزارهای پناهگاه گلوویج ۳

ردیف	شماره	نوع	ضخامت (MM)	کیفیت	آمیزه	حرارت	تکنیک	رنگ خمیره	رنگ داخل	رنگ خارج	تزیین	دوره
۱	So17-9	لبه	4	معمولی	غیر آلی	کافی	چرخ‌ساز	نخودی	لعاب سبز تیره	لعاب سبز تیره		قرون میانی اسلامی
۲	So17-4	لبه	8	معمولی	غیر آلی	کافی	چرخ‌ساز	نخودی	نخودی	نخودی		قرون میانی اسلامی
۳	So17-7	بدنه	6	معمولی	غیر آلی	کافی	چرخ‌ساز	نخودی	لعاب سبز روشن	لعاب سبز روشن	نقش هندسی سبز	قرون میانی اسلامی
۴	So17-2	کف	4	معمولی	غیر آلی	کافی	چرخ‌ساز	نخودی	لعاب سبز روشن	لعاب سبز روشن	نقش هندسی سبز	قرون میانی اسلامی

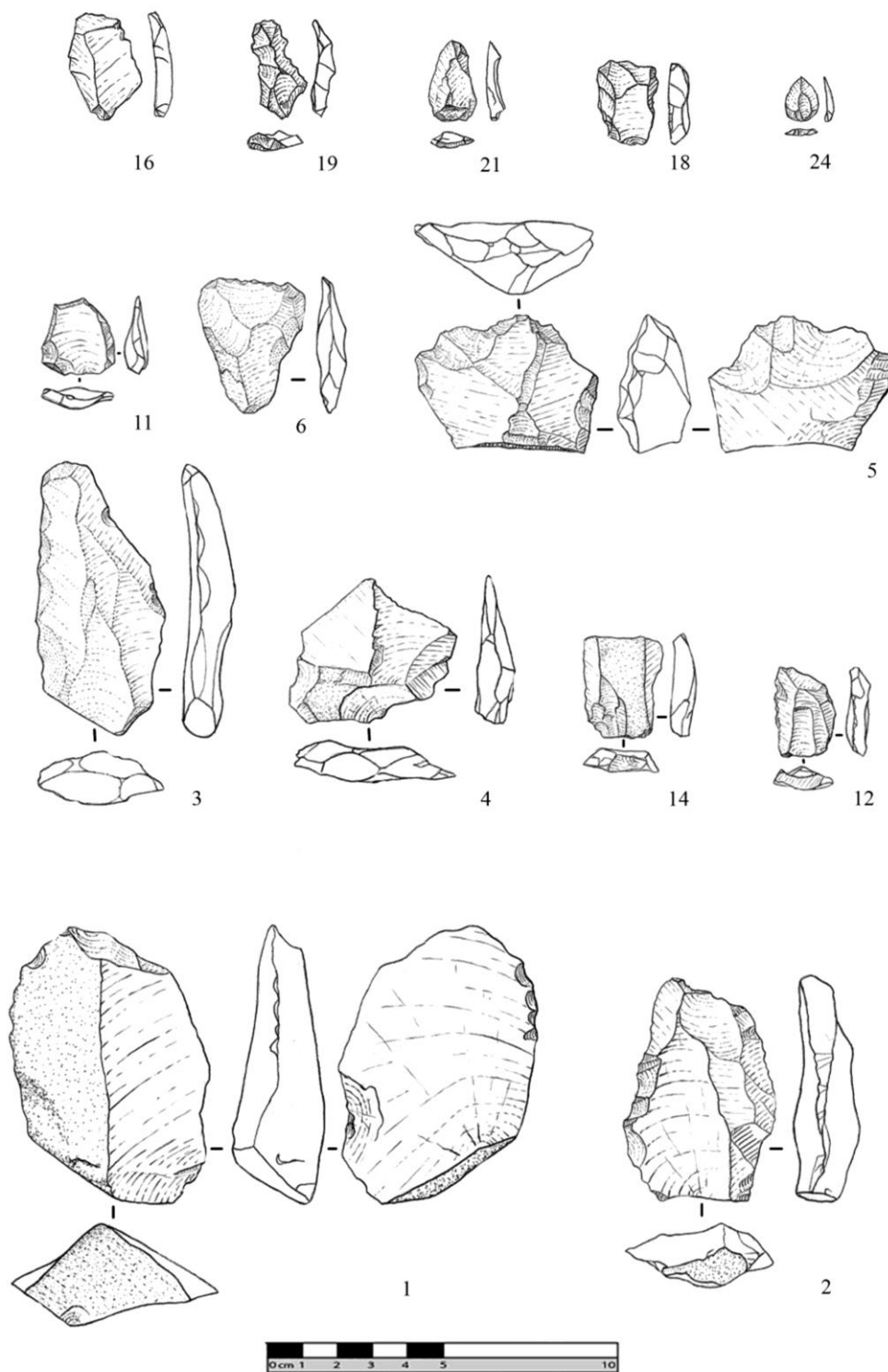
جدول ۲- مشخصات سفال‌های پناهگاه صخره‌ای گلوچ ۳

غار بهلول^۱ (Bohlül)

غار بهلول در بخش کلیایی، دهستان آگاهان، در ۲/۰۶ کیلومتری شمال روستای کهریز قرار گرفته است (references). این غار، ۱۸ متر طول دارد و راستای آن، شمالی - جنوبی است. ارتفاع دهانه آن، ۵/۳ متر و رو به جنوب است (نقشه ۱۲). یافته‌های فرهنگی در این استقرار، قابل توجه و شامل قطعه سفال‌های ساده و لعاب‌دار دوران اسلامی و مصنوعات سنگی است. از این محوطه، ۲۷ عدد مصنوعات سنگی به دست آمده که تعداد واقعی^۲ آن‌ها نیز برابر با همین مقدار است. مجموعه مصنوعات سنگی این غار، فاقد سنگ مادر است. بر اساس برداشته‌ها، محوطه در بیش از ۱ دوره، مورد تردد شکارگران - گردآورندگان قرار گرفته است. وجود خراشنده‌های متقارب (طرح ۲۲، شماره ۱۲ و ۲۶)، نشانگر این واقعیت است که شکارگران پارینه سنگی میانی نیز از این غار، برای مدتی استفاده نموده‌اند. از طرف دیگر، وجود ۱ خراشنده ناخنی (طرح ۲۲، شماره ۱۸) و ریزتیغه‌هایی اگرچه غیر استاندارد (طرح ۲۲، شماره ۱۹) نشان می‌دهد که در دوره‌های بعدی (پارینه سنگی جدید و فرا پارینه سنگی) نیز در این محوطه توقف کرده‌اند. تکنیک برداشتی که در این مجموعه منعکس شده، از برداشت با چکش نرم تا ضربه غیرمستقیم را در بر می‌گیرد. به نظر می‌رسد دغدغه دسترسی به ماده خام، در این مجموعه انعکاسی ندارد.

۱. این غار، به دلیل اهمیت آن در مقاله‌ای با عنوان غار بهلول؛ استقرار نو یافته پارینه سنگی در دشت کلیایی، استان کرمانشاه، به طور کامل معرفی شده است.

۲. منظور از تعداد واقعی، این است که با توجه به این که قطعات (شامل proximal, medial, distal)، در واقع در آمار، یک مصنوع کامل محاسبه نمی‌شوند.



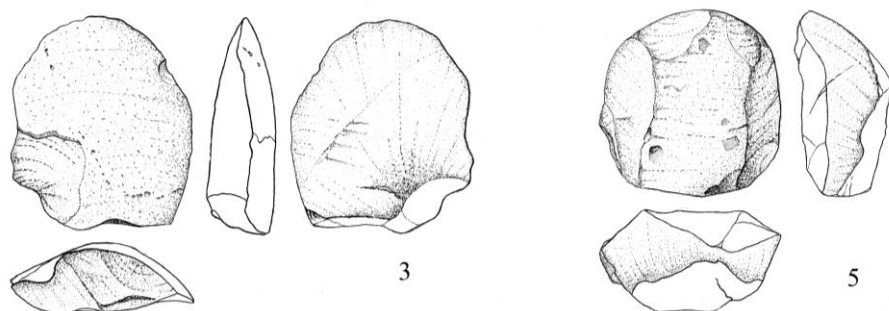
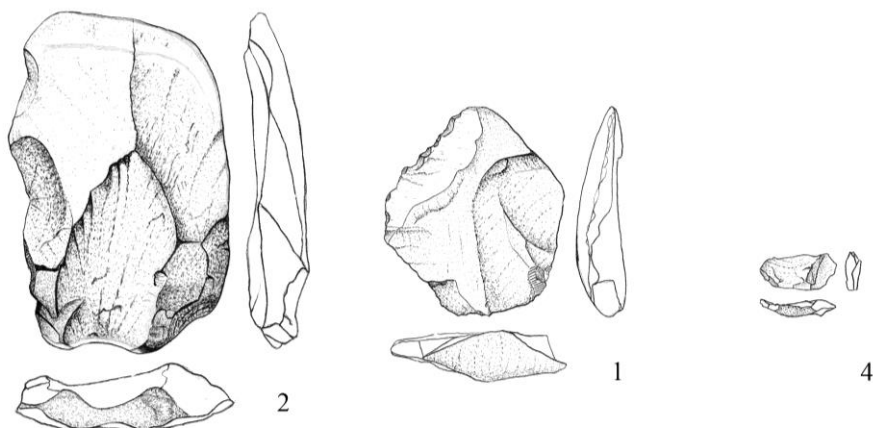
طرح ۷- مصنوعات سنگی غار بهلول

محوطه دربند ۴ (Darband IV)

محوطه باز دربند ۴، در ۸۰۰ متری شمال غرب روستای دربند و در ۱۶ کیلومتری غرب شهر سنقر و در دهستان سطر قرار گرفته است. این محوطه، در دره کوچک میان کوه دربند سطر و کوه سنگ سیاه و در جنوب چشمه دار و در غرب چشمه‌های سیدممدعلی و حیدرعلی واقع شده است که به دلیل یافته‌های سطحی، در این جا معرفی می‌شود.

این محوطه، شامل زمین‌های نسبتاً مسطحی است که ۵۰ متر بالاتر از جریان طبیعی منشعب از چشمه‌های فصلی اطراف قرار گرفته است و ارتفاعی بالغ بر ۲۰۰۰ متر از سطح دریا دارد. مصنوعات این محوطه، اگر چه ۶ عدد بیشتر نیستند؛ اما به لحاظ گونه‌شناسی، اندازه و ماده خام، کاملاً متفاوت از بقیه مجموعه مصنوعات سنگی به دست آمده در این بررسی هستند. تعداد مصنوعات این مجموعه، کمتر از ۱ درصد از کل مصنوعات بررسی را تشکیل می‌دهد؛ در حالی که وزن آنها، ۲۰ درصد کل مجموعه است.

متاسفانه تاریخ‌گذاری مجموعه، امکان پذیر نیست؛ اگر چه با مقایسه‌ای که می‌توان با سایر مجموعه‌های این بررسی به عمل آورد، به نظر می‌رسد تعلق آن به دوره‌های جدیدتر بعید می‌نماید؛ اما تکنیک برداشت نیز در این مصنوعات، چندان گویا نیست. هیچ یک از مصنوعات مجموعه، از جنس سنگ چرت نیستند و از سنگ‌های خشن‌تری همچون ماسه سنگ، سنگ رسوبی، سنگ آتشفشانی، مرمر و کوارتز استفاده شده که به جز مورد سوم، در هیچ مجموعه دیگری در این پژوهش به چنین مواد خامی برخورد نشده است. بیشتر مصنوعات این مجموعه، از نوع تراشه‌هایی در ابعاد بزرگ هستند که از خود آن‌ها به عنوان سنگ مادر استفاده شده و بعضاً از لحاظ گونه‌شناسی، می‌توان آن‌ها را در گروه خراشنده‌های سنگین جای داد. در این مجموعه، ۱ مورد مشکوک به کوبنده و ۱ تراشه رتوش‌دار نیز دیده می‌شود. استثناء بودن این مجموعه، خود از دلایلی است که اظهار نظر درباره آن را دشوار می‌سازد.



طرح ۸- مصنوعات سنگی محوطه باز دریند (SO 06 جدول)



s

نتیجه‌گیری

غارها و پناهگاه‌هایی که در این منطقه ثبت شده‌اند را می‌توان به ۳ گروه کلی تقسیم نمود:

الف) محوطه‌هایی که از لحاظ کمیت و کیفیت مواد فرهنگی گردآوری شده، اینک قابلیت تعیین گاه‌نگاری ندارند. البته این امر، به معنای اهمیت نداشتن آنان نیست؛ چرا که ممکن است با انجام کاوش، به نتایج ارزشمندی در آنان رسید (دربند ۱ و ۲ و حسین آباد و جامیشان ۳).

ب) محوطه‌هایی که بر اساس مصنوعات سنگی به دست آمده از آنها می‌توان گاه‌نگاری احتمالی برای آنها پیشنهاد داد. مطلب فوق نیز برای این گروه صادق است. (غارهای ده آسیاب ۱ و ۲، تازه آباد، جامیشان ۱ و ۲، گلوچ ۳).

ج) دسته سوم، محوطه‌هایی هستند که بر مبنای مواد فرهنگیشان می‌توان در مورد گاه‌نگاری آنها ابراز نظر کرد. حجم قابل توجه مواد فرهنگی این محوطه‌ها، در قیاس با دیگر نقاط شناسایی شده در این بررسی، احتمال وجود نهشته فرهنگی را تا میزان بالایی افزایش می‌دهد. بنابراین تحلیل آنها، تنها بر اساس مجموعه مصنوعات گردآوری شده از سطح کامل نیست و آنها گزینه‌های مناسبی برای انجام مطالعات هدفمند و بلند مدتند (بورک آباد، گلوچ ۱ و غار بهلول).

غارها و پناهگاه‌های صخره‌ای شهرستان سنقر بر مبنای این بررسی، دارای فازهای فرهنگی پیش از تاریخی همچون مفرغ و تاریخی همچون پارتی و اسلامی هستند. این امر، از جهاتی بسیار ارزشمند است؛ چرا که از وجود این محوطه‌های باستانی در دشت اطلاع داریم (حیدریان ۱۳۸۸). بر این اساس در صورت نیازدید می‌توانیم مقایسه‌ای بین استقرارهای همزمان دشت و کوهستان داشته باشیم. می‌توان در خلال این امر، به تفاوت‌ها و تشابه‌های کاربری این استقرارها دست یافت.

اما در حوضه مطالعات پارینه سنگی، شهرستان سنقر توانمندی‌های منحصر به فردی دارد. مصنوعات سنگی محوطه‌هایی همچون پناهگاه گلوچ ۳ و غار بهلول، تنها مشتمل بر برداشته‌ها است و هیچ سنگ مادری در مجموعه به دست نیامد. این امر، شاید نشانگر ساخته شدن مصنوعات در جای دیگر و انتقال آنها به این اسکان‌گاه‌ها باشد. نکته قابل توجه دیگر که در مصنوعات سنگی غار بهلول، به وضوح دیده می‌شود این است که مصنوعات پارینه سنگی میانی این غار، از جنس سنگ‌های آتشفشانی هستند که هیچ کارگاه ساختی برای آنها، تا کنون شناسایی نشده است. این مطلب، لزوم برنامه شناسایی محوطه‌های باز را یادآور می‌شود. البته لازم به ذکر است که احتمال به دست آمدن نتایج متفاوت، چندان دور از ذهن نیست. به عنوان مثال، کوه‌های دهستان سطر، روستای دربند بسیار مستعد غارزایی هستند و آنچنان که گفته شد، چند غار نیز در آن جا شناسایی و ثبت شد؛ اما در سطح هیچ کدام از آنها، شواهدی از پراکندگی مصنوعات سنگی مشاهده نشد. این در حالی است که به فاصله چند صدمتری آنها و در پای کوه، یک محوطه باز پارینه سنگی شناسایی شد که تنها از لحاظ استفاده از سنگ‌های آتشفشانی، با مصنوعات غار بهلول مشابهت دارند و از لحاظ ریخت‌شناسی، در هیچ‌یک از غارها مشاهده نشده‌اند^۱ (طرح ۸). اگر چه کشاورزی باعث تغییر شکل تراس‌های رودخانه‌ای شده است؛ اما

۱. به دلیل نبودن شناساگرها در مجموعه، امکان گاه‌نگاری وجود ندارد؛ اما در یک مقایسه تطبیقی شاید آنها را بتوان به پارینه سنگی میانی منتسب نمود.

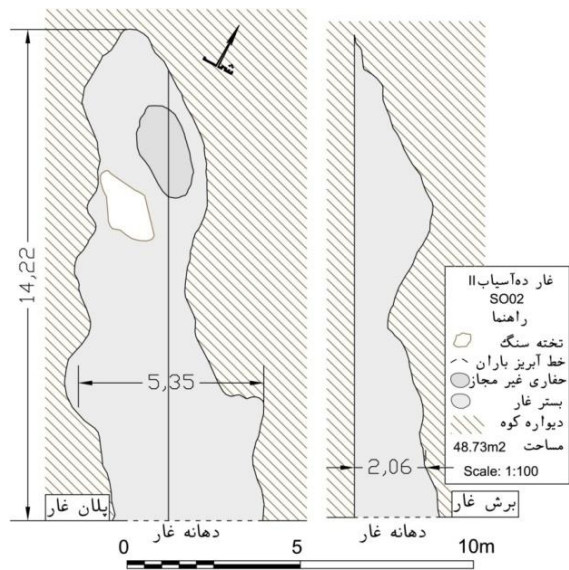
بی‌تردید، با توجه به وجود منابع آب شیرین همچون چشمه‌ها و رودها، می‌توان محوطه‌های باز دیگری را در این شهرستان شناسایی کرد که کمیت مصنوعات سنگیشان، از مواد سطحی غارها بیشتر است. اکنون، شواهد ارزشمندی از وجود فرهنگ‌های پارینه سنگی میانی و فوقانی و پس از آن در این شهرستان، به دست آمده و مشخص است غارهای این شهرستان، هرچند کم؛ اما می‌توانند نقشی مهمی در پی‌ریزی آگاهی ما از زمان و نحوه حضور فرهنگ‌های پارینه سنگی داشته باشند.

جدول ۳- مشخصات غارهای شهرستان سنقر که مواد فرهنگی دارند.

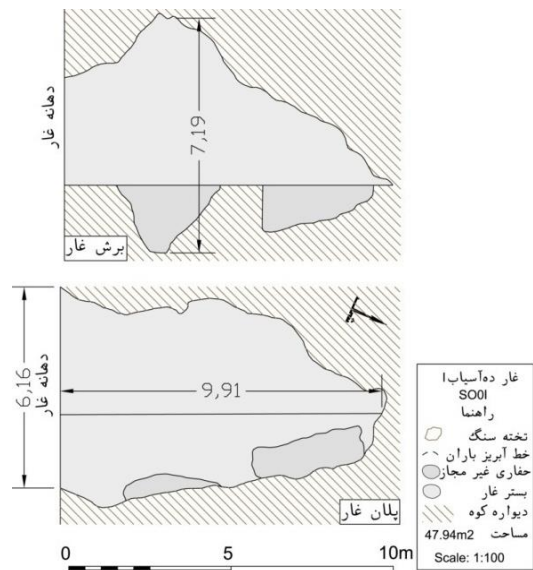
ردیف	نام غار	کد بررسی	مختصات جغرافیایی (UTM)	دهستان	منتسب به دوره فرهنگی	مواد فرهنگی	توضیحات
۱	ده آسیاب ۱	So 01	X:۷۴۴۴۷۵ Y:۳۸۳۷۷۱۴	پارسینه	اشکانی	سفال	حفاری غیر مجاز
۲	ده آسیاب ۲	So 02	X:۷۴۴۴۷۷ Y:۳۸۳۷۷۱۶	پارسینه	اشکانی	سفال	حفاری غیر مجاز
۳	دربند ۱	So 03	X:۷۲۲۲۲۳ Y:۳۸۵۴۱۴۷	سטר	قرون متأخر اسلامی	سفال	محل نگهداری دام
۴	دربند ۲	So 04	X:۷۲۲۲۶۹ Y:۳۸۵۴۱۳۹	سטר	قرون میانی اسلامی	سفال	محل نگهداری دام
۵	بورک آباد	So 07	X:۷۲۲۲۶۹ Y:۳۸۵۴۱۳۹	سטר	سراب	سفال	حفاری غیر مجاز
۶	تازه آباد ۱	So 08	X:۷۳۹۲۳۳ Y:۳۸۴۷۸۱۵	سراب	مفرغ	سفال - مصنوعات سنگی	آسیب‌دیدگی غیر طبیعی
۷	حسین آباد	So 10	X:۷۴۱۶۳۶ Y:۳۸۴۵۴۴۱	سراب	قرون متأخر اسلامی	سفال	نبودن عوارض طبیعی و انسانی
۸	جامیشان ۱	So 11	X:۷۲۳۲۷۸ Y:۳۸۴۰۶۶۶	سراب	اشکانی	سفال	حفاری غیر مجاز
۹	جامیشان ۲	So 12	X:۷۲۳۳۴۵ Y:۳۸۴۰۸۳۵	سراب	مفرغ	سفال	نبودن عوارض طبیعی و انسانی
۱۰	جامیشان ۳	So 13	X:۷۲۳۶۲۵ Y:۳۸۴۱۲۴۳	سراب	قبل از نوسنگی (؟)	مصنوعات سنگی	نبودن عوارض طبیعی و انسانی
۱۱	گلوچ ۱	So 15	X:۷۲۶۲۸۳ Y:۳۸۴۷۸۰۲	سراب	اشکانی - اسلامی	سفال	حفاری غیر مجاز
۱۲	گلوچ ۳	So 17	X:۷۲۵۶۵۸ Y:۳۸۴۷۶۳۳	سراب	فرا پارینه سنگی - اسلامی	سفال - مصنوعات سنگی	ریزش سقف
۱۳	بهلول	So 25	X:۷۰۷۰۹۲ Y:۳۸۶۳۹۶۱	آگاهان	پارینه سنگی میانی - اسلامی	سفال - مصنوعات سنگی	حفاری غیر مجاز

جدول ۴ - مشخصات مصنوعات سنگی غارهای شهرستان سنقر

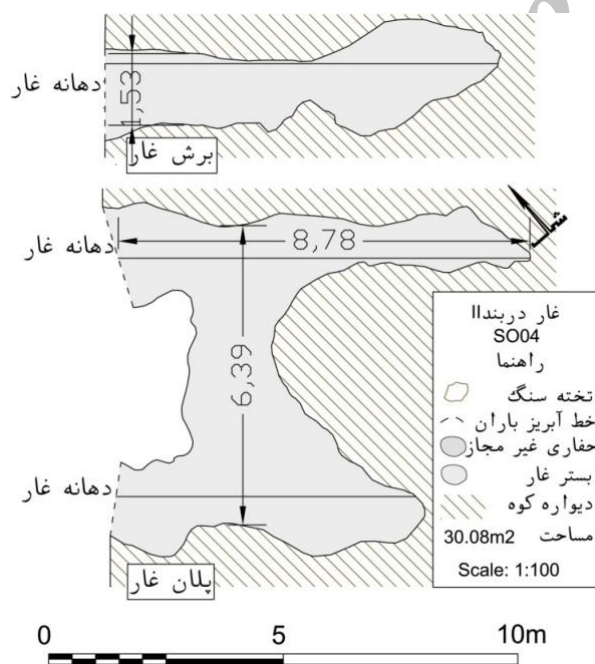
Lithic ID	Main		Metrics				Implement Description				Chronology
	Raw Material	Cortex	Weight (g)	Length (mm)	Width (mm)	Depth (mm)	Typology	Platform Type	Tool Type	Retouch Type	
So0601	Volcanic Rock	100	94.7	81.82	71.93	19.08	Core Flake	Unrecognizable	Scraper	Alternating	-
So0602	Sandstone?	15	401.2	127.26	89.77	23.97	Core Flake	Cortical	ally Backed - Retouched (Scraper)	Direct	-
So0603	Alabaster	95	213	77.07	76.55	27.08	Flake	Plain	Retouched	Irregular	-
So0604	Radiolarite	0	2.9	13.15	31.25	6.64	Flake	Plain	0	0	-
So0605	Depositional Rock	40	231	70.09	68.67	39.79	Core	-	-	-	-
So0606	Quartz	40	407.3	82.31	69.34	7.09	Core-Tool?	-	Pounder?	0	-
So0801	Chert	0	1.3	20.95	12.12	4.94	Dis of Flake	Removed	0	0	-
So0802	Chert	0	0.7	18.85	11.74	4.01	Debris	-	-	-	-
So0803	Chert	0	1	17.6	10.56	3.99	Med of Bladelet	Removed	Double Side Retouched	Direct	Epipalaeolithic ahead
So0804	?	0	2.4	16.4	19.17	5.71	Med of Blade	Removed	Retouched	Direct	Chalcolithic?
So0805	Chert	0	2.1	20.32	13.97	11.73	Debris	-	-	-	-
So1301	Chert	0	3.5	30.63	18.27	5.63	Dis of Blade	Removed	Used	0	-
So1302	Chert	0	1.9	22.11	16.71	4.72	Dis of Flake	Removed	0	0	-
So1303	Chert	30	1.4	19.67	15.6	5.11	Dis of Flake	Removed	Side Scraper - Retouched	Direct	-
So1701	Chert	0	1.9	24.52	22.97	3.65	Flake	Linear	Retouched	Irregular	-
So1702	Chert	0	1.6	18.37	12.79	6.94	Dis of Blade	Removed	Backed	Abrupt	Epipalaeolithic-Protoneolithic?
So1703	Chert	0	0.8	16.9	11.62	3.04	Med of Flake	Removed	0	0	-
So1704	Chert	0	0.6	10.77	16.33	2.9	Dis of Flake	Removed	0	0	-
So1705	Chert	0	1.1	21.63	14.62	4.82	Flake	Facetted	Used	0	-
So1706	Chert	15	1.4	15.72	16.05	4.78	Prox of Flake	Partly Removed	Retouched	Direct	-
So1707	Chert	40	2	21.41	13.19	8.54	Flake	Plain	Used	0	-
So1708	Chert	0	0.9	25.21	11.02	4.22	Dis of Bladelet	Removed	Used	0	-
So1709	Chert	0	0.4	14.53	10.77	2.41	Dis of Bladelet	Removed	Backed	Abrupt	Epipalaeolithic-Protoneolithic?
So1710	Chert	0	0.3	12.35	9.98	1.67	Med of Bladelet	Removed	Used	0	Epipalaeolithic ahead
So1711	Chert	0	0.3	11.26	8.8	2.69	Dis of Bladelet	Removed	Used	0	Epipalaeolithic ahead
So1712	Chert	0	0.1	9.06	5.29	1.7	Dis of Bladelet	Removed	Used	0	Epipalaeolithic ahead
So2301	Chert	5	5	Indet	Indet	Indet	Core Fragment	-	-	-	-
So2302	Chert	10	1.6	17.98	24.87	4.64	Flake	Plain	Retouched	Alternating	-
So2303	Chert	0	1.8	21.65	19.91	5.26	Flake	Partly Removed	Retouched	Alternating	-
So2304	Chert	0	0.4	13.69	9.1	2.96	Med of Bladelet	Plain	Notched	Direct	Epipalaeolithic-Neolithic
So2305	Chert	0	0.3	17.35	8.82	2.5	Bladelet	Plain	Retouched	Direct	Epipalaeolithic-Neolithic



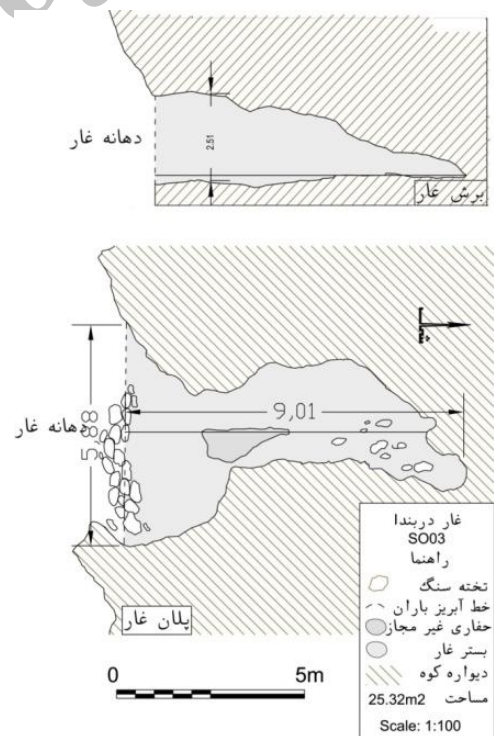
نقشه ۲- پلان و برش غار ده آسیاب ۲



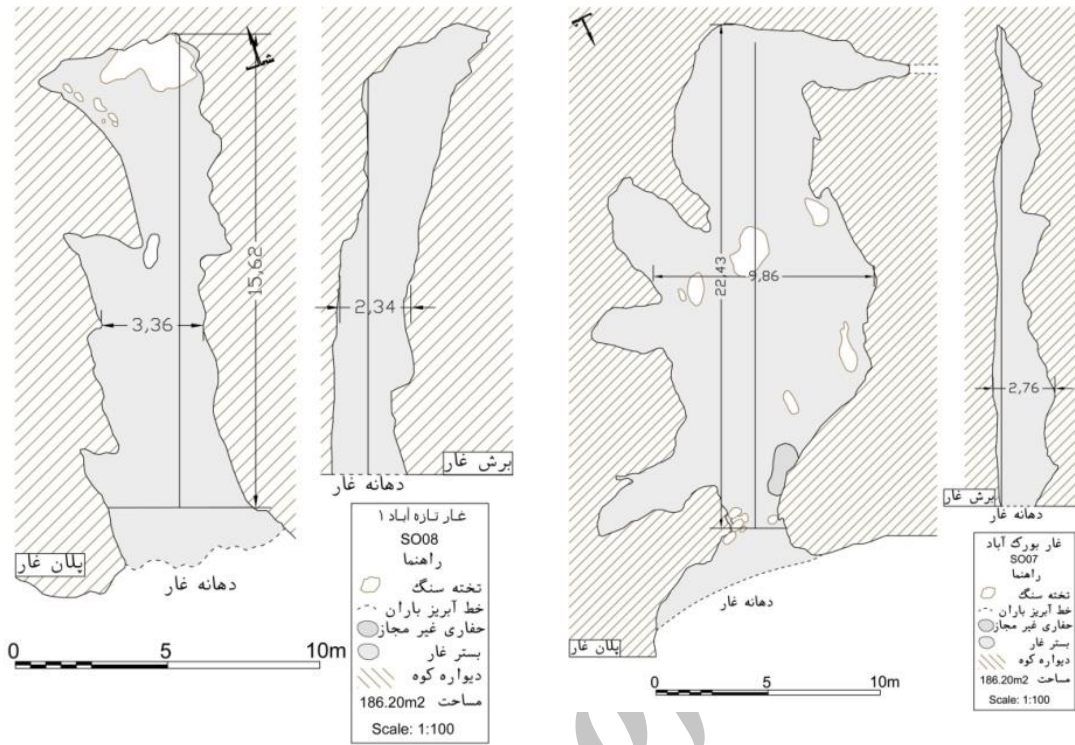
نقشه ۱- پلان و برش غار ده آسیاب ۱



نقشه ۴- پلان و برش غار دربند ۲

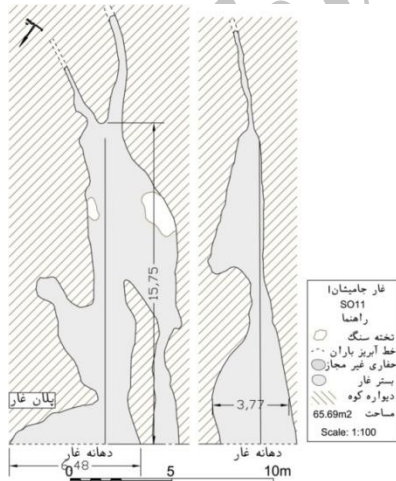


نقشه ۳- پلان و برش غار دربند ۱

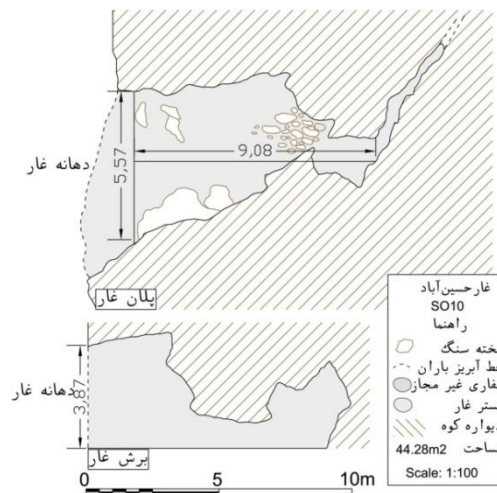


نقشه ۶- پلان و برش غار تازه آباد ۱

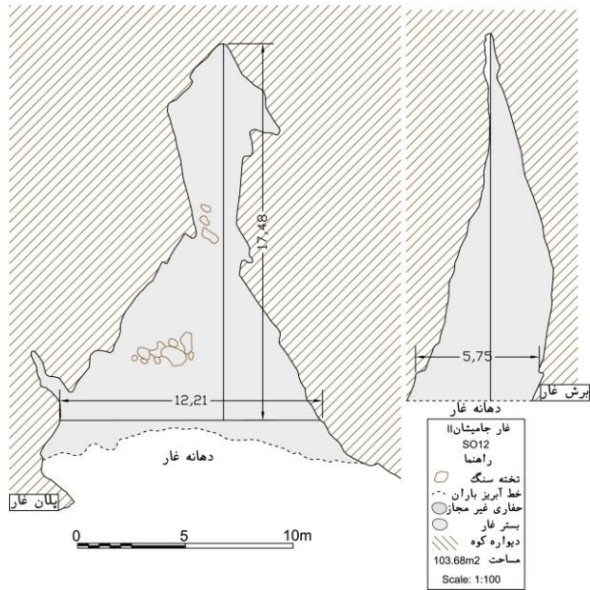
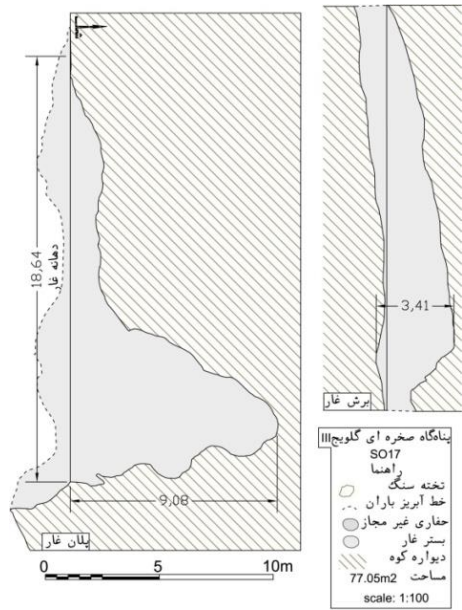
نقشه ۵- پلان و برش غار بورک آباد



نقشه ۸- پلان و برش غار جامیشان ۱

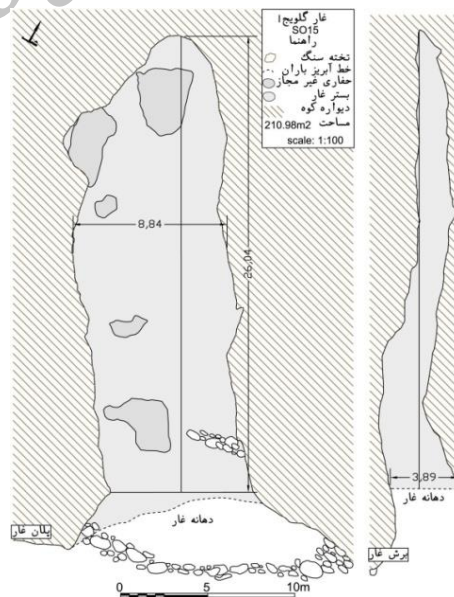
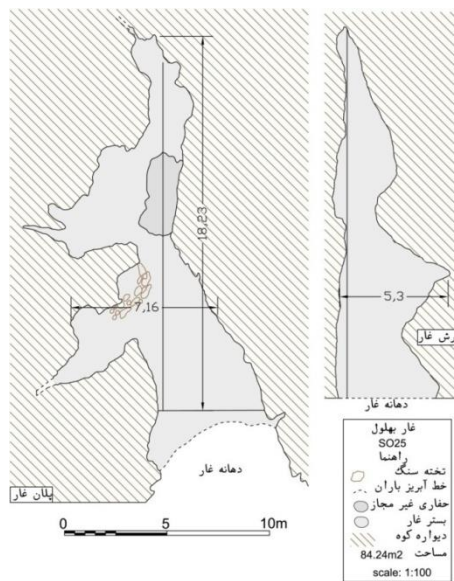


نقشه ۷- پلان و برش غار حسین آباد



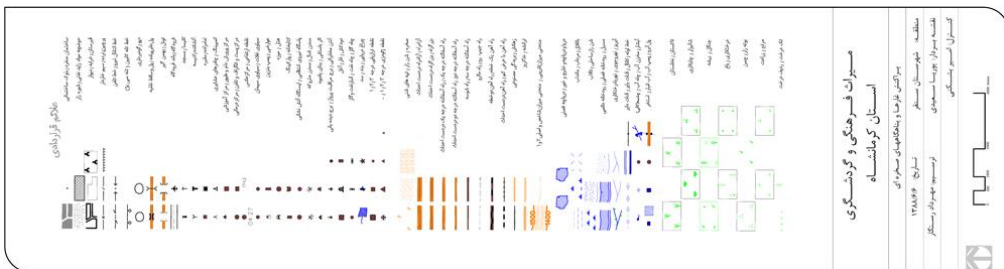
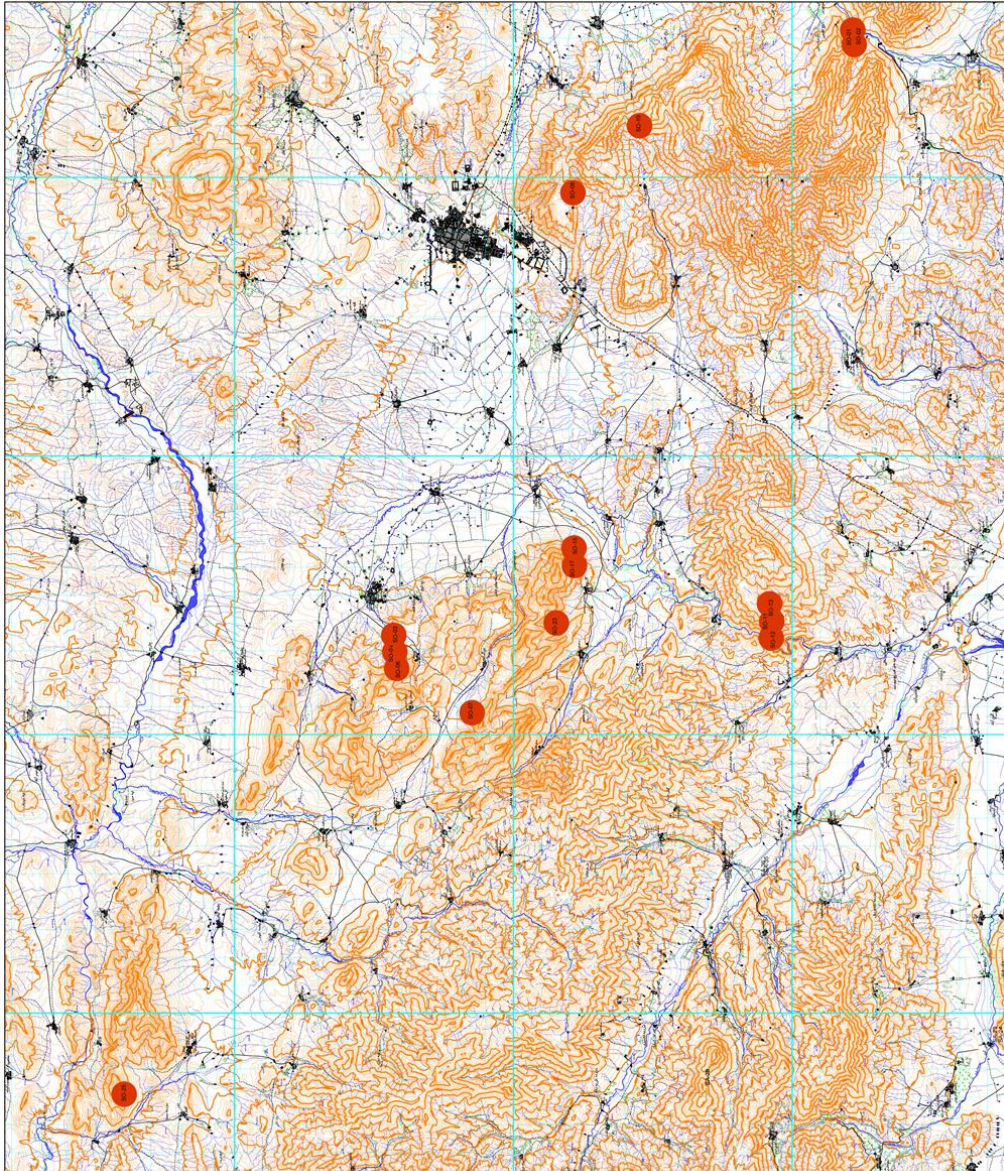
نقشه ۱۰- پلان و برش پناهگاه صخره‌ای گلوپج ۳

نقشه ۹- پلان و برش غار جامیشان ۲



نقشه ۱۲- پلان و برش غار بهلول

نقشه ۱۱- پلان و برش غار گلوپج ۱



نقشه ۱۳- پراکندگی غارها و پناهگاه‌های ثبت شده در شهرستان سنقر

منابع

الف) فارسی:

- حیدریان، م. (۱۳۸۸). گزارش بازنگاری شناسایی و بررسی باستان‌شناختی شهرستان سنقر. اداره میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان کرمانشاه.
- حیدریان، م. (۱۳۸۳). گزارش شناسایی و بررسی باستان‌شناختی شهرستان سنقر. اداره میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان کرمانشاه.
- حیدریان، م. (۱۳۸۵). معرفی سفال پیش از تاریخی دشت میانکوهی سنقر؛ بررسی روشمند تپه خدایی. اداره میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان کرمانشاه.
- شیدرنگ، س. (۱۳۸۴). گزارش بررسی پناهگاه صخره‌ای ورکینی، دشت کرمانشاه. باستان‌شناسی (دو فصلنامه تخصصی پژوهش‌های باستان‌شناسی و مطالعات میان رشته‌ای)، ۱، ۸۱ - ۷۸.
- روستایی، ک، بیگلری، ف، حیدری، س، و وحدتی نسب، ح. (۱۳۸۰). گزارش مقدماتی بررسی باستان‌شناختی محوطه‌های پارینه سنگی استان لرستان، زمستان ۱۳۷۹. باستان‌شناسی و تاریخ، ۱۶ (۱)، ۶۴-۴۶.

ب) غیر فارسی:

- Biglari, F., & Heydari, S. (2001). Do-Ashkaft: A Recently Discovered Mousterian Cave in the Kermanshah Plain, Iran. *Antiquity*, 75, 487-488.
- Biglari, F. (2004). *The Preliminary Observations on Middle Palaeolithic Raw Material Procurement and Usage in the Kermanshah Plain, The Case of Do-Ashkaft Cave*, in T.
- Biglari, F., Nokandeh, G., & Heydari, S. (2000). A Recent find of a Possible Lower Palaeolithic Assemblage from the Foothills of the Zagros Mountains. *Antiquity*, 74, 749 - 750.
- Garrod, D. A. E. (1930). The Palaeolithic of Southern Kurdistan: Excavations in the Caves of Zarzi and HazarMerdi. *American School of Prehistoric Research*, 6, 9 - 43.
- Heydari, S. (2004). *Stone Raw Material Sources in Iran, Some Case Studies*, in T. Stollner, R. Slotta & A. Vatandoust (eds.), *Persiens Antike Pracht: Bergbau, Handwerk, archeology (Katalog der Ausstellung des Bochum: Deutsches Bergbau-Museums Bochum von 28 November 2004 bis 29 Mai 2005)*: 124-129. Bochum: Deutsches Bergbau Museum.
- Heydari, S. (2007). The Impact of Geology and Geomorphology on Cave and Rockshelter Archaeological Site Formation, Preservation, and Distribution in the Zagros Mountains of Iran. *Geoarchaeology*, 22 (6), 653 - 669.
- Hole, F. (1970). *The Paleolithic Culture Sequence in Iran*, Actes du VII Congres International des Sciences Prehistoriques et Protohistoriques, Prague, 21 - 27 aout 1966: 286-291. Unesco.
- Hole, F., & Flannery, K. V. (1968). The Prehistory of Southwestern Iran. *A Preliminary Report, Proceedings of the Prehistoric Society for 1967*, 33, 147 - 206.
- Mohammadifar, Y., & Motarjem, A. (2008). Settlement Continuity in Kurdistan. *Antiquity*, 82 (317).
- Mortensen, P. (1974). A Survey of Prehistoric Settlement in Northern Luristan. *Acta Archaeologica*, 45, 1 - 47.
- Mortensen, P. (1975). *Survey and Soundings in the Holailan Valley, 1974*, in Proceedings of the 3rd Annual Symposium on Archaeological Survey in Iran, Tehran, 1974, edited by F. Bagherzadeh, 1 - 12.

Mortensen, P. (1993). Paleolithic and Epipaleolithic Sites in the Hulailan Valley, Northern Luristan, in *The Palaeolithic Prehistory of The Zagros-Taurus*, edited by Deborah I. Olszewski and Harold L. Dibble. *University Museum Monograph*, 83, 159 – 186.

Smith, Philip E. L. (1986). *Palaeolithic Archaeology in Iran*, The American Institute of Iranian Studies, Monograph No. 1, Philadelphia: The University Museum, University of Pennsylvania.

• Solecki, Ralph S. (1963). Prehistory in Shanidar Vally, Northern Iraq. *Science*, 139 (3551), 179 – 193.



تصویر ۱- نمایی از دو غار ده آسیاب، دید از شرق



تصویر ۲- دهانه غار بورک آباد، دید از شمال



تصویر ۳- نمای عمومی دره جامیشان و غارهای شکل گرفته در آن



تصویر ۴ - دهانه غار جامیشان ۳، دید از غرب



تصویر ۵- دهانه غار گلوپج ۱، دید از شمال غرب

Archive of SID